

Danmark have staaet endeel tilbage for vore Naboer i Henseende til Liden, da Regjeringen i Sverrige begyndte at iværksætte Samlinger af autentiske Kilder for Statistiken, have vi allerede i deres offentlige Bekendtgjørelse betydeligt overgaaet dem.

-
19. Bidrag til Skildring af Byen Ribe i de forrige Aarhundreder, efter utrykte Kilder, ved P. Adler, Adjunct. 1ste Hefte. Skibsfart og Handel. 1ste Uffnit. Ribe 1842. 107 S. 8. 2det Hefte. Dyrighed og Rettergang. Ribe 1844. 74 S. 8.

Der har allerede oftere, i vor seneste historiske Literaturs *Annaler*, været Anledning til at fremhæve det Held, Ribe fremfor mange andre danske Stæder har havt, at dens Historie og Topographie i ældre og nyere Tid er bleven behandlet med lærd Samlerfsid og omhyggelig Benyttelse af gode og rigelige Kilder, som denne gamle Stads Archiv har bevaret, og tildeels endnu besidder. I Særdeleshed har man havt Leilighed til at glæde sig over de Bidrag til Dplysning af denne Gienstand, som ere udgaaede fra Ribe Cathedralsskole, i den Samling af Programmer, hvorved Skolens Lærere i en Række Aar have fyldestgjort den Forfkrift af Universitetets og Skolens Styrelse, at et saadant Leilighedskrift hvert Aar skal udgives i Anledning af, og som Indbydelse til den offentlige Skole-Examen. Som uundgaaelig paalagt Pligt, skiondt efter aarlig Dmgang, kan denne Forfkrift have sin mindre fordeelagtige Side; som et Middel til at vække og vedligeholde literair Sands og Virksomhed blandt den lærde Skoles Personale, kan den dog upaatvivlelig bære mangan gavnlig Frugt; og uanseet, at man har funnet giere den Erfaring, at Resultaterne af denne Anordning undertiden falde temmelig magre, er det dog høiligen at ønske, at ikke

omfider som Folge af den senere Forstrift, hvorefter der i Anledning af Skole-Programmet's Udgivelse skal trykkes aarlige Efterretninger om Skolernes Tilstand, hiin Bedtægt, at ledsage de befalede Skoleefterretninger med en eller anden videnskabelig Udarbejdelse eller Afhandling, omfider reent skulde tabe sig. — Det har imidlertid allerede længe været en afgjort Sag, at vor fædrelandske Histories Venner næsten hvert Aar have kunnet glæde sig ved at see et nyt Program fra Ribe; og det er ikke mindre glædeligt, af de ovenanførte to seneste Afhandlinger af den Art at erfare, at hverken Archivernes Forraad, eller Lærernes, og navnlig Hr. Adlers, Lyst til at bearbejde det, eller Flid og Omhu i Arbejdet's Udførelse, er udtømt. Det er atter et for alle Historikere meget kjærkomment Bidrag til Oplysning af vort Lands og Folkets Tilstand og indvortes Historie i det 15de, 16de og 17de Aarhundrede, hvormed Forfatteren af de ovenfor angivne „Efterretninger“ har beriget Literaturen. Man kan vel ikke betragte dem som en fuldført eller gennemarbejdet Historie af Staden; men de opfylde derfor ikke mindre deres Hensigt: „Af Archivets Documenter og Protocoller at udbrage og samle saameget historisk Stof, som mueligt; at forsøge vort historiske Materiale fra hiin Tid med Samtidiges Bemærkninger og Efterretninger om det daglige Livs Færd, giengivne med deres egne Ord, og derved bidrage til at oplyse Folkets indre Historie i forgangne Dage.“

Med disse Forfatterens Ord i Indledningen til 1ste Hefte har han selv fuldstændigt karakteriseret disse, ligesom og hans tidligere historiske Programmers Formaal, og Behandlingen af samme. De fremstille hverken et fuldstændigt, i alle Dele lige udarbejdet Billede af det danske Riebstadvæsen i Almindelighed, eller i den enkelte Stad; thi ogsaa det sidste vilde, for at faae Fuldstændighed og Belysning af flere enkelte Partier, behøve Sammenligning med andre Riebstæders samtidige Forsatning. Men de give os dog, i de Grene af Ribe Byes ældre Tilstand og Historie, som disse Afhandlinger omfatte, en temmelig klar Forestilling om denne gamle og forud anseelige Byes Skikkelse, Indretninger, Communalvæsen og Borgerliv, saaledes som de vare i det 15de, 16de og 17de Aarhundrede, fornemmelig dog

i det sidstnævnte, eller i dets første Halvdeel, for hvilket Tidrum Ribe Archiv synes at være rigest paa Kilder til Statens Historie.

Den Behandling, som Forf. har valgt i sine to seneste Programmer, er overhovedet, ligesom i de tre foregaaende*), en Mellemting af umiddelbar Giengivelse af Arkivtidernes Stof i passende Uddrag af de vigtigere og fortrinlig oplysende Data og Kiendsgjerninger; deels en paa Stoffet selv grundet Beretning, eller en til Actstykkernes egne Ord og Meddelelser sig sluttende Sammenstilling og Commentar, som deels efter Tidsfølgen, deels efter Materiernes Orden og Følge, sætter Læseren ind i den forsvundne Tids Forhold. Det er allerede paa nysaanførte Sted bemærket om Adjunct Adlers tre tidligere Programmer, (fra 1835, 1836 og 1838), „at de kunne henregnes til de interessanteste og mest oplysende Bidrag til Danmarks indvortes Historie i det 17de Aarhundrede, som vor Literatur kan fremvise“; og at de, som „levende Fremstillinger af Landets Tilstand, Indbyggernes Lidelser, Farer, Tab og Trængsler under de tre ødelæggende fiendtlige Indfald, Jylland maatte lide i det 17de Aarh.“ (1627—29, 1643—45 og 1657—59), meddele en Skildring, der „umiddelbart er hentet fra samtidige Optegnelser og Documenter“, hvis adspredte, isolerede og for enhver Anden, end den, som benytter Archiverne, utilgængelige Stof her „ved Samling og Sammenstilling danner sig til et historisk Billede fra første Haand.“

Ligesom Forf. i de sidstnævnte Skrifter bevægede sig i en mere umiddelbart historisk Kreds, og ovenaanførte tidligere Programmer derfor paa en Maade have en høiere historisk Interesse, da deres Resultater og Kiendsgjerninger kaste et vigtigt Lys, ikke allene paa den jydsk Halvøes Stilling, paa Landets og Folkets Lidelser under Krigene, men paa den Virkning og Indflydelse, de maa have udøvet paa hele Statens Tilstand i Tidsrummet fra 1627 til 1660: saaledes har Hr.

*) Om disse er meddeelt Efterretning i „Maanedsskrift for Literatur“ XX. Bd. 1838, S. 357—62.

Adler i sine to seneste Programmer holdt sig nærmest indenfor den historiske Statistiks og Topographies Enemærker. Det er en Deel af Ribe Borgeres Næringsdrift, navnlig Skibsfart og Handel, tilligemed Byens communale Forsatning, Dyrighed og Retsvæsen i det 16de og 17de Aarhundrede, som her skildres paa lignende Maade; eller ved en omhyggelig og samvittighedsfuld Benyttelse af de authentiske Arkivkilder, og ved en alene paa disse bygget, og ved sammes Indhold documenteret Fremstilling, hvori Materierne i en beqvem og overstuelig Orden ere samlede. Dette er saaledes et nyt og rigt Bidrag til Historien af de danske Rigsstæders Forsatning for Souverainiteten; en Gienstand, hvortil ogsaa nærværende Tidsskrift har leveret enkelte vigtige og authentiske Oplysninger efter en stor Maalestok. Man vil uden Tvivl af hine Bidrag, ligesom af de hidtil ved Hr. Justitsraad Jacobsen af endnu rigere Kilder meddeelte, kunne tilstrækkeligt overbevise sig om, at meget her i Landet for to til tre hundrede Aar siden var omhyggeligere og bedre organiseret, end man tænker sig det efter de sædvanlige løse og mangelsulde Førestillinger, hvilke man, efter en høist ufuldkommen og ufuldstændig Kundskab til vort Fædrelands indre Historie, danner sig om Danmarks Forsatning i ældre Tider. Overalt fremtræder vist nok disse Tiders større Raahed, ringere Civilisation og Cultur, tilligemed en tilsyneladende Mangel paa Erne hos Regieringen og de høiere Auctoriteter, til at kunne gribe hurtigt og med Kraft ind i Sagernes Gang; men dette viser sig tildeels som en Folge af den overhovedet langt større Frihed og Selvvirksomhed i Menighederne og Communalforholdene, som Regieringen i hiin Tid, da Bedtægter og Communes Rettigheder og Forsatninger endnu agtedes, overhovedet mere maatte overlade til sig selv, end efterat Staten havde antaget den udelukkende monarkiske Form.

So mere Rigsstædernes Historie og Forsatning i det 16de Aarhundrede, og i det syttendes første Halvdeel, oplyses (og det er netop for denne hele Periode at rige og vigtige, men endnu næsten ubenyttede Kilder til Danmarks ældre, indvortes Historie gives) desto mere vil det uden Tvivl ogsaa vise sig, at Borgerstanden i Danmark, skiondt isoleret fra Adelen,

som man saameget mueligt i ældre Tider søgte at holde udenfor Stæderne, endog under det danske Aristokraties høieste Magt og Glands vedligeholdt en vis Selvlændighed, Uafhængighed og Anseelse, som ogsaa de hyppige Stadsretter og Privilegier, givne Riobstæderne af Kongen i det 15de og 16de Aarhundrede (for ei at tale om de ældre) kunne vidne om. Meget ufuldstændige ere vel Riberne til historisk Dplysning af Riobstædernes Tilstand i endnu ældre Tider; men der gives dog ikke saa adspredte Træk og enkelte Riendsgierninger, som tyde hen paa en større Flor og Betydning hos endeel af de vigtigere danske Stæder, endnu tidligere end i det 15de Aarhundrede; og man feiler neppe ved at antage, at en god Deel af Geistlighedens, Capitlernes og Klostersnes Formue kom de Riobstæder tilgode, hvor hine havde deres Sæde; ligesom Adelen derimod samlede paa sine Herregaarde, hvad den ikke fortærede, og hvad der tilflød den som Overskud af det Dvrige af Landets Formue, hvoraf den største og bedste Deel efterhaanden gik over i denne Stands Besiddelse, eller i dens Brug som Kronens Lehn. Hvorledes og i hvad Omfang nu hine Stæder (i hvis Borgerstand og Riobmandsstand Kongerne ogsaa i Krigstid havde en vigtig og uundværlig Støtte, da det i nyere Tider var næsten Stæderne alene, som kunde udruste og levere Skibe til Rigets Tieneste) efterhaanden maa antages at være aftagne og sunkne fra en tidligere Velstand: dette er en interessant og vigtig Opgave for Landets indre Historie; og Bidrag til Dplysning om denne Gienstand fattes heller ikke i de af Hr. Adler leverede værdifulde Bidrag til Ribes Skiebne og Tilstand i tidligere Aarhundreder.

Saaledes erfare vi blandt andet af 1ste Hefte, at den almindelige Forestilling om en betydeligt større Skibsfart til denne Stad i ældre Tid, maa nedstemmes meget, og at den (selv af Tex p a g e r deelte) Mening, at „Ribes Forsald, Handelens Aftagen og Skibsfartens saa godt som fuldkomne Ophør“ næsten alene maa tilskrives Namundingsens Tilstoppeelse ved Sand-Grundenes Tilvært, kun har ringe Sandsynlighed. Forf. antager derimod (S. 19), at „da Ribe og dens Søfart stod mest i Anseelse og havde det sterke Ry, vare endog de anseeligere Handelskibe ikke meget større end de Botter, som dog endnu, skiondt ikke uden Besvær,

kunne flyde ind til Byen"; og Naen frembød i Begyndelsen af det 17de Aarh. ganske de samme Banffeligheder for de Pramme og Smaaskibe, der med Nød og Mepe kunde befare den. Man finder i Byens Bøger for henved 250 Aar siden „de samme Klager over samme Mangler, samme ufuldstændige Forsøg paa at afhjælpe dem, samme Besværinger over disses Utilstrækkelighed, over naturlige Hindringer, Vandfloder" m. m. som i vor Tid. Activhandelen var ogsaa til den Tid kun ringe. Den betydelige Studehandel med Udlandet, som uden Tvivl var en Hovedkilde til Byens ældre Velstand, blev mest drevet ved fladbundede hollandske og frislandske Skibe, der havde deres Ankerleie udenfor Namundingen. Endnu Terpager (i Beg. af 18de Aarh.) beretter, at saadanne „Dren-Skibes" Antal paa een Dag undertiden kunde være over 270 (Ripæ Cimbr. p. 682), og Forf. vil ikke finde dette meget over det Rimelige paa en Tid, da Ribes Drenhandel endnu var i Flor. Det bliver ogsaa mere forklarligt derved, at Studene omtrent hentedes paa een Tid, og i hundrede og tusindevis udslebendes paa een og samme Dag. Ribes Handel blev overhovedet drevet ved Hielp af Pramme, (hvoraf Byen eiede adskillige, for hvilke den ældste Takt, som findes, er fra 1559) paa hvilke Varerne bragtes ud til Skibene ved Namundet. Udsførselen var vel især Dvæg*), men dog ogsaa Korn, Flest, Smør, Honning, Skind og Huder, m. m. Indførselen bestod i det 16de og 17de Aarh. især i Humle, Salt, Viin, Specerier, Silkevarer, m. m. Farten efter Riobmandsgods til udenlandske Handelspladser (især Amsterdam og Hamborg) gif dog for det meste ved Byens egne Skibe. Ogsaa Fiskeriet i Vesterhavet var forðum, og især i det 16de Aarhundrede, af langt større Udstrækning end nu, og da Ribe havde

*) Forf. har vist, at de Talbestemmelser, som Byens gamle Toldregnskaber afgive, ikke kunne anses for afgjørende, eller omfattende den hele Mængde af udførte Dvægshoveder. Imidlertid findes Antallet af de Dren, hvoraf Løndepenge vare betalte til Byens Cassé, 1616 at have været 2081; 1624 endog 6087, og 1627: 5409, hvoraf 3271 udførtes af Fremmede, meest Hollændere. I anden Halvdeel af 17de Aarh. (efter Krigene) aftog Antallet bestandig; saaledes var det 1646 kun 1100, og 1647: 1678.

Stabelret for Handelen med Fisk (S. 34, 66), afgav ogsaa denne en betydelig Velstandskilde for Byen. — Handelen med „Strandsalt“ var heller ikke uvigtig; og en betydelig Mængde af dette tilvirkedes langs med den fiesvigste Kyst i Marskegnene; som det synes især i Bøking Herred. Mangel paa Brændsel skal have været en af Marsagerne til at disse Saltfogerier op- hørte i det 18de Aarhundrede (S. 37). I det 15de Aarhundrede havde Ribe sit eget „Skibmandslaug“ eller Skipperlaug, som 1478 talte 70 „Brødre“ eller Medlemmer; men allerede da Lerpager skrev (1736) var den eneste Levning af Skipperlauget dels Liigbaare. Interessante, og vigtige til at bedømme de Handlendes Formuestilstand i Slutningen af det 16de Aarhun- drede, ere de Uddrag, Forf. (1ste H. S. 83—86) har meddeelt af en velhavende Ribe Borgers, Niels Griisbeks, egne Opteg- nelser bag i sin Handelsbog, fra 1580 til 1618. I det første nævnte Aar begyndte han egen Handel med en for det meste laant Capital af 352 Daler. Fra 1591 har han hvert Aar optegnet sin „Udgiæld“, „Indgiæld“ og „fri Gods“, eller be- holdne Formue. I 1618, da han overgav Handelen til sin Søn, var hans Udgiæld 118 Daler; hans Eiendom efter Handelsbøger og Giældsbeviser 8422 Daler, Løbsøre 3914 Daler: rede Penge 1778 Daler: „Summa, al min fri Gods, foruden Eiendom, [sine Huse og Jorder regnede han aldrig med] er, Gud være lovet, og lade sin Belsignelse være derudi, 14,000 Daler, mindre end 4; fortient ubi dette Aar 928 Daler.“

Allerede de faa, her meddeelte Uddrag ville lægge for Dagen, at man i disse Bidrag til Ribe Byes Skildring ikke forgieves vil søge et for Historikeren interessant og belærende Stof. Dette savner man ligesaa lidt i andet Hefte, hvis Ind- hold endog paa en vis Maade er af større Betydning, med Hensyn til de Oplysninger, det giver til Kundskab om Riøbstads- væsenet i det 16de og 17de Aarhundrede, og om Riøbstædernes kommunale Indretning overhovedet. Man finder her oftere Leilighed (som ogsaa af Forf. er paaviist) til at sammenholde de fra Ribe meddeelte Forhold med Hr. Justitsraad Jacobsens Skil- dring af det danske Riøbstadvæsen i Almindelighed, der netop i den hidtil leverede Deel (ovenfor S. 35—66) behandler samme

Gienstand, som Hr. Ablers Program: Dyrighed og Retsvæsen. Rummet tillader her intet Udtog, som ved Materiens Beskaffenhed i dette Hefte maatte blive temmelig vidtløftigt. Anm. vil kun omtale en enkelt Gienstand af særdeles Interesse og Bigtighed, som her berøres (S. 43—56); nemlig den kongelige Lehnsmænd eller Slotsbefalingsmand, i hans Forhold til Staden. Forf. henviser selv til Jacobsens grundige Undersøgelse og Fremstilling af dette Forhold i Almindelighed, og leverer nogle specielle og individuelle Bidrag til sammes Oplysning, hvad Ribe angaaer. — I sin Anskuelse af denne kongelige Embedsmænds Stilling og Myndighed, (som han imidlertid heller ikke vil tillægge ham umiddelbart) synes han dog at gaae noget videre, end Tingenes egentlige Forhold har været. Forf. seer i Slotsherren en „Mand, mod hvis Villie ingen Modstand kan hjælpes, og hvis Gunst man derfor maa søge at vinde“; han finder, „at der i den Tone, hvori Lehnsmændens Stedse omtales, i den Maade, hvorpaa han nævnes, ligger en vis frygtfuld Erbdigthed, en Erkiendelse af hans fuldkomne Overlegenhed“ (S. 52). Vi finde det naturligt, at man ikke uden Erbdigthed omtalte Lehnsmændens, i hvem man maatte see en Repræsentant af den kongelige Myndighed, et Slags Statholder (eller, efter nyere Talebrug, Stiftamtmand). Men Lehnsmændens Stilling, i hans Forhold til den i Lehnet beliggende Riobstad, saaledes som det blev omtrent fra Midten af det 16de Aarhundrede, da Kongerne, som det hed, overdrog de fleste Byer i Lehnsmændens „Forsvar“, var dog i sig selv mere beskyttende og, fra Regentens Side, beregnet paa at bevare Menighedens Ret og Rettighed, ved Siden af Kronens og Kongens (jvf. Jacobsen, S. 37—39), end den kunde være trykkende og besværlig for Staden, saa lidt denne havde en Dyrighed og et Borgerstabs, der forstod at gjøre sig gjeldende. Lehnsmændens var jævnlig den, som ved sin Anseelse og Indflydelse kunde virke til Fordeel for Staden og dens Borgerstabs hos Kongen (jvfr. f. Ex. S. 46); hans Magt var ingenlunde vilkaarlig; dens Udstrækning og Udøvelse forekommer os vel ikke altid ganske nøie bestemt, men var dog neppe mere ubestemt, end saa mange andre offentlige og administrative Forhold i hine Tider. Man seer ogsaa (af et

hos Jacobsen, S. 45 anført Exempel fra 1566), at Kongerne ikke tillod Lehnsmænd, at overstride den dem givne Fuldmagt eller Grændserne for deres Myndighed. Vi kunne derfor vel antage med denne Forfatter (S. 66), at Forholdet imellem Lehnsmænd og den Riobstad, han „havde i Forsvar“, ligesom hans Indflydelse paa Byens Anliggender, beroede i hiin Tid meget paa „tildeels tilfældige factiske Omstændigheder; men især paa Lehnsmændens Individualitet, paa Borgernes, samt deres Dyrigheds Charakter.“

I Anledning af den Maade, hvorpaa der i 2det Hefte, S. 52—53, berettes noget om Foræringer, som Byen eller Raadet i Ribe nu og da gjorde en Lehnsmænd paa Ribershuus, og særdeles om en Ahme Rhinstvoin, som en Tidlang regelmæssig skienkedes ham til Julen: ville vi bemærke, at Forf. stundom lader sin fortællende Fremstilling gaae over i en noget mere subjectiv Ironie og satirisk eller spøgende Tone, (f. Ex. S. 25), end man i saa grundige og alvorlige Undersøgelser pleier at møde, og hvorved Foredraget nu og da nærmer sig til Hverdagstalens Udtryk (f. Ex. S. 61, Anm. e). Dette er dog kun ubetydelige Undtagelser, som Anm. ikke vil lægge Vægt paa; og neppe vil man ellers hos vor Forf. finde Anstød mod Sproget af den Art, som paa et Sted, hvor han ogsaa bruger den hos enkelte Nyere, blandt mange flere Skibdesløsheder og reent udanske Sprogformer, om sig gribende Barbarisme: overværede.

Forfatterens tidligere Fortieneste, ved Afstrykning af originale Diplomer og Documenter at forhøie disse historiske Arbeiders Værd, har han atter foretaget i de to sidste Programmer, ved Meddelelse af 21 fuldstændigt aftrykte Actstykker. Høiligen maae vi dog beklage, at Forf.—i Folge en ganske utidig Sparksomhed i at tildele Bedkommende, der levere Programmer af en saa betydnende og varig Værdi, som de her omhandlede, Rum til sammes Trykning—ikke allene har maattet forlorte sin Skildring af Retsvæsenet i Ribe, meer end ønskeligt, men endog udelade 10 af de til Trykning bestemte 15 Bilag til andet Hefte, hvorfor nogle af disse, som paaberaabes i Texten, savnes i Skriftet (f. Forf.'s Forerindring til 2det Hefte).
